

קר שם בחוץ

הערה בנוגע לדמותו של (רבי) יהודה בן גרים

צ"ב ו"גרטן

רבי יהודה בר גיוריא ורבי יצחק ורבי נתן הלכו לשמוע פרשת נסכים מרבי שמעון בן יוחי.

פסיקתא דרב כהנא, פרשת בשלח

רבי יהודה בן גיוריא – בעברית נראה נכון לתרגם ל"רבי יהודה בן גרים" (אם כי ניתן לפרש את "גיוריא" כשם אדם – אך לא סביר). ר' שלמה בובער מוכיח מכאן שיהודה בן גרים הידוע לשמצה (מהמקור הבבלי לסיפור הבריחה למערה¹) לא היה דמות של מה בכך, אלא אישיות משמעותית באותה תקופה. סברה זו ניתן להוכיח על-פי מקורות שונים, ביניהם מקבילות לסיפור זה, שם מגיב רשב"י בחיוב ובאהדה ביחס לחכם זה: "רבי יונתן בן עסמי ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי רבי שמעון בן יוחי... אמר ליה (רשב"י לבנו) לבריה: בני אדם הללו אנשים של צורה הם (רש"י – כלומר: חכמים), זיל גביהון דליברוכך"², וכן: "רבי יצחק ורבי יוחנן ורבי יודן גיורי הלכו לשמוע תורה מר"ש בן יוחאי... וכיון שראה אותן שהן בני אדם של יישוב שלח עמהם זוג אחד של תלמידי חכמים לידע מה הם דורשין בדרך"³.

1 דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון, ויתיב יהודה בן גרים גביהו. פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו – לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין – להושיב בהן זונות, מרחצאות – לעדן בהן עצמן, גשרים – ליטול מהן מכס. הלך יהודה בן גרים וסיפר דבריהם, ונשמעו למלכות. אמרו: יהודה שעילה – יתעלה, יוסי ששתק – יגלה לציפורי, שמעון שגינה – יהרג... נפק לשוקא, חזייה ליהודה בן גרים, אמר: עדיין יש לזה בעולם? נתן בו עיניו, ועשהו גל של עצמות. (בבלי שבת, לג ע"ב – לד ע"א).

2 בבלי מועד קטן, ט ע"ב.

3 בראשית רבה, פרשה לה.

הריטב"א מנסה להסביר ש"אין זה ר' יהודה בן גרים המוזכר בתעניות דהוה גברא רבה", אולם התוספות⁴ חולק על כך, ובעצם איננו נותן מקום לפירוש מעין זה. אולם, ניתן להבין מדבריו של הריטב"א ומנסיונו לפתור את הקושיה אף בתרוץ דחוק, שני דברים: א. הקושיה, אכן, איננה פשוטה. ב. גם ההסבר של התוספות איננו מניח את הדעת.

הבעיה, כאמור, היא בהתמודדות עם שני פנים (לכאורה) של אותה דמות 'ביוגרפית' – תמונת הגאון, של 'איש של צורה', מול תמונת התלמיד הכושל והטועה בלשונו. בשלב זה נראה לי שחשוב להדגיש את הסברו של רש"י: "וסיפר דבריהם – לתלמידים או לאביו ואמו, ולא להשמיען למלכות, ונשמעו על ידו למלכות"⁵. (רבי) יהודה בן גרים איננו בוגד או מלשין, אלא מתואר כמי שלא היה זהיר עד שהתגלגלו הדברים ונשמעו למלכות. אני מדגיש זאת דווקא בגלל הדמיון שעולה בעת קריאת הסיפור בין דמותו של יהודה בן גרים לדמות שהיא תירוץ הנצרות לשפיכת דמינו במשך מאות שנים – יהודה איש קריות.

יהודה איש קריות מופיע בספרי האוונגליון המאוחרים (מתי, לוקאס, מרקוס) כאחד משליחיו של יש"ו שבגד בו והסגירו לכוהנים שהסגירוהו לרומאים. גם כאן מדובר במישהו שהיה בפנים, יצא לחוץ, וכתוצאה גרם גזר דין מוות לרבו. יתרה מזאת, הגרסאות השונות אמנם חלוקות על אופן המעשה, אך כל ספרי האוונגליון (המוזכרים) מסיימים בכך שיהודה איש קריות מת כתוצאה מהסגרת מורו. מעניינת האטימולוגיה של שמו; חוקרי הנצרות הציעו שתי הצעות לפירוש השם "איש קריות":

1. השם (Iscariot) הוא שינוי כתוצאה של מטאטיסס⁶ על המילה הלטינית "*sicarius*" שפירושה "פגיון". ה"*sicarius*", או "סיקרים", היו קבוצת קנאים שלפי המסורת הובילו את המרד הגדול;⁷ ולפי טענת החוקרים שמציעים פירוש זה, יהודה איש קריות היה מכת זו ומטרותיו היו קשורות למטרות הקבוצה.

2. רוב החוקרים סוברים שהשם נובע מהעברית, "איש קריות" = מהעיר קריות. אולם גם כאן מסתתר חידוש, שכן ידוע שהיו שתי ערים שנשאו את

4 שבת, לג ע"ב: "הכי גרסינן רבנו תם: 'הלך רבי יהודה בן גרים וסיפר דברים ונשמעו למלכות' – ויש ספרים שכתב בהן 'יהודה' ואין נראה לרבינו תם, דאמרינן בפרק קמא דמועד קטן (דף ט.) 'כי הוה מיפטר רבי יהודה בן גרים ורבי שמעון בן חלפתא מרבי שמעון בן יוחי אמר ליה לבריה אנשים הללו אנשי צורה הם זיל גבייהו דליברוכך', מכלל דגברא רבה היה, ובסוף שמעתא לא גרסינן 'גל של עצמות' בלשון גבאי אלא 'נח נפשיה'".

אמנם, העידון בסוף אינו מספק, שהרי רשב"י עדיין גורם את מותו ותולה בו אחריות לנעשה.

5 רש"י על שבת, לג ע"ב.

6 בפונולוגיה – שינוי הברה בעקבות תופעות בגוף המילה והבניין.

7 השווה למשל (בבלי גיטין, נו ע"א): "אבא סקרא ריש ברינוי דירושלים בר אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי הוה".

השם "קריות" ושתייהן היו בארץ יהודה. אם הדבר נכון, שיהודה איש קריות היה מיהודה ולא מהגליל – הדבר מייחד אותו בתור השליח היחיד שהתלווה ליש"ו מאזור יהודה (כל שאר השליחים היו גליליים).

הצד השווה בשתי האופציות שמציעים החוקרים הוא שיהודה איש קריות הוא חיצוני. ניתן לומר שהוא מעולם לא נכנס פנימה מכיוון שלא התנתק מהחוף (לפי 1), או שלא נכנס כחלק מחוג החברים (לפי 2).

זהו גם ההסבר האפולוגטי ביחס לבוגד בחברה. האדם שהחברה נתנה בו אמון ואז בגד בה או הפנה אליה את הגב נהפך מהר מאוד לדמות שהייתה אמורה להיות חשודה מלכתחילה, לפרי רקוב מבפנים ולפסולה מעיקרה (אמנע מלתת דוגמאות קונקרטיים). כמדומני שדמותו של יהודה בן גרים⁸ בסיפור בריחתו של רשב"י היא מעין דמות שנכנסת לתוך קטגוריה זו. אוסיף, שלענ"ד, הקשר בין הסיפור הנ"ל לדרישת פרשת נסכים/נדריים רופף, אולם חז"ל בחרו ביהודה בן גרים כדמות שעונה לקריטריון כפול ולפיכך בחרו בו. במילים חריפות יותר: לו היינו מכריעים שאכן רבי יהודה בן גרים (ששובח ע"י רשב"י) היה קיים ממשית – אין שום הכרח שהוא אכן ישב מול רשב"י, רבי יהודה ורבי יוסי בסיטואציה הנזכרת, אלא שחז"ל – עורכי הסיפור שמופיע בבבלי – בחרו בו כמייצג. גם הסיפור עצמו אינו נצרך לדמות זו:

ואמאי קרו ליה ראש המדברים בכל מקום? דיתבי רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון... פתח רבי יהודה ואמר: כמה נאים מעשיהן של אומה זו: תקנו שווקים, תקנו גשרים, תקנו מרחצאות. רבי יוסי שתק. נענה רבי שמעון בן יוחאי ואמר: כל מה שתקנו – לא תקנו אלא לצורך עצמן, תקנו שווקין – להושיב בהן זונות, מרחצאות – לעדן בהן עצמן, גשרים – ליטול מהן מכס... ונשמעו [דבריהם] למלכות. אמרו: יהודה שעילה – יתעלה, יוסי ששתק – יגלה לציפורי, שמעון שגינה – יהרג...

הסיפור שומר על מבנהו גם בלי עזרתו של יהודה בן גרים. אך חז"ל ביקשו ללמד משהו בהלכות תלמידי חכמים, ושמו של יהודה בן גרים, כפי שציינו, עונה למטרה זו.

רש"י מסביר בתחילת הסיפור הנ"ל את אטימולוגיית שמו של יהודה בן גרים: "בן גרים – בן גר וגירות היה", שלא נטעה לחשוב ששם אביו היה "גרים". כלומר, מי שמפשל כבר מצויין מתחילת הסיפור כמי שבחוף, הוא לא אותנטי – הוא בן של גרים.

ישנו מקור בבלי נוסף המאיר לנו באור דומה: "ותלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו... ואמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: אותו תלמיד יהודה בן גוריא שמו, והיה רחוק ממנו שלש פרסאות"⁹. את מקור זה ניתן להשוות ל"רבי יהודה בן גוריא" או "רבי יודן גיריא" המופיע במקורות הארצישראליים. כמדומני שגם את זה ניתן לקשר למה

8 שאמנם מתקשר, כפי שמציג התוספות, לרבי יהודה בן גרים.

9 בבלי עירובין, סג ע"א.

שאמרנו לעיל על "יהודה בן גרים". סימונו של המחנה עולה כך כבר בתורה – סיפור המקלל נפתח בהגדרות יחוס – "וַיֵּצֵא בֶן אִשָּׁה יִשְׂרָאֵלִית וְהוּא בֶן אִישׁ מִצְרָיִם"¹⁰. כאילו חז"ל ניסו לאותת שחטאים מסוימים שמורים רק לאנשים שנמצאים בחוץ.

אם נחזור לסיפור בריחתו של רשב"י – לכאורה, ההבדל בין רשב"י לרבי יהודה – שגם לא הצטיין באהבתו לרומא (כפי שניתן ללמוד ממקורות שונים בספרות חז"ל) – היה ש"רבי יהודה סתם דבריו מפני יראת מלכות"¹¹. המסקנה מהסבר זה של המהרש"א היא שרשב"י לא היה זהיר בדבריו. אלא שמהסבר שהעלינו ניתן לגשת לסיפור מכיוון אחר, ולטעון שהבעיה היתה בכך שבית המדרש היה פרוץ. זאת גם הסיבה שהסיפור נסגר בהפיכתו של יהודה בן גרים לגל של עצמות – רשב"י בסוף הסיפור מבקש לבנות מחדש את בית המדרש כמקום סגור, ולכן הוא דואג לסגור את הפרצות – זו של אותו סבא המבקר (מלשון ביקורת) אחר פסיקת ההלכה, וזו של המוציא את דברי המדברים בבית המדרש לכל מקום.

מבחינה מסוימת, כנראה שחזרנו לתירוצו הדחוק של הריטב"א – "אין זה ר' יהודה בן גרים המוזכר בתעניות דהוה גברא רבה".

10 ויקרא כג, י.

11 מהרש"א (חידושי אגדות) על שבת לג ע"ב.